

O prvih prejemnikih kraljeve zemlje na Kranjskem.

Nekaj zapazanj k listini cesarja Otona III. za freisinškega škofa
Abrahama iz leta 989 (D. O. III., št. 58)

Izveček

Prispevek obravnava listino cesarja Otona III., s katero je leta 989 freisinškemu škofu Abrahamu in njegovi škofiji podelil spodnji del Poljanske doline in Sorško polje vzhodno od potoka Žabnice, iz podelitve pa je bila izvzeta posest, ki jo je med Škofjo Loko in Goričanami imel na podlagi kraljeve podelitve nek Pribislav (D. O. III., št. 58). Pokazano je, da je listina nastala zaradi posestnega spora, v katerem je Pribislav uspel dokazati svoje lastništvo nad sporno posestjo, uveljaviti svojo pravico na dvoru in prejeti za svojo posest cesarsko listino. S tem je Pribislav, ki sodi med tiste Slované, ki so se uspeli integrirati v novo družbeno elito na jugovzhodu cesarstva, daleč najstarejši prejemnik kraljeve zemlje na Kranjskem.

Abstract

**The first recipients of royal land in Carniola.
Some observations on a charter of 989 from Emperor Otto III for
Bishop Abraham of Freising (D. O. III., no. 58)**

The contribution discusses a charter from Emperor Otto III by which in 989 he granted the lower part of the Poljane valley and Sorško polje east of the Žabnica stream to Bishop Abraham of Freising and his bishopric. However, an estate held by one Pribislav between Škofja Loka and Goričane on the basis of royal charter (D. O. III., no. 58) was excluded from the grant. It is shown that the charter was created because of a property dispute, in which Pribislav was able to prove his ownership of the disputed property, enforce his rights at court and receive an imperial charter of his ownership. Pribislav, who is among the Slavs who succeeded in integrating in the new social elite in the southeast of the empire, is by far the earliest recipient of royal land in Carniola.

Za slovenski prostor med Sočo na zahodu in Dravo pri Ptujju na vzhodu ter med Karavankami in Kamniškimi Alpami na severu in Kolpo na jugu ni poznana niti ena karolinška vladarska listina.¹ Tu v 9. stoletju ni bila podeljena nobena kraljeva zemlja, ustvarjen ni bil noben imunitetni teritorij, pridobljen noben privilegij. Vse to kaže, da gospostvena struktura ni bila vzpostavljena in zemljiška gospostva niso bila organizirana. Razlika v primerjavi s sosednjimi pokrajinami Karantanijo, ki je kot jedrna pokrajina bavarske Vzhodne krajine in *regnum* dveh karolinških princev izstopala, Panonijo severno od Drave, kot tudi s Furlanijo in Istro, kjer imamo prve vladarske darovnice, imunitetne in druge privilegije že v času prve polovice 9. stoletja, je očitna. Opozarja na periferni značaj osrednjega dela slovenskega ozemlja in daje slutiti, da frankovski režim kljub uvedbi grofovske uprave (v Karnioli) v slovenske socialne in gospodarske razmere v glavnem ni posegal ter jih ni spreminjal.

Do odločilnih sprememb na gospodarskem in socialnem področju, povezanih z »gospostveno zgostitvijo«, oblikovanjem prvih zemljiških gospostev, fevdalizacijo in kolonizacijo, je tako prišlo šele po cezuri, ki so jo povzročili Madžari. Njihova naselitev v Panonijo je, z izjemo Karantanije, povzročila propad karolinške ureditve vzhodno od Aniče in Soče.² Za njihove številne plenilne pohode v Italijo v prvi polovici 10. stoletja pa si lahko predstavljamo, da so na slovenskem ozemlju, kjer je po stari rimski cesti Aquileia-Emona-Poetovio potekala glavna komunikacija med padsko in panonsko nižino, povzročili podobno opustošenje v človeških in ekonomskih resursih, kot nam je poznano iz sosednje Furlanije.³ Novo razvojno politiko in nove organizacijske oblike so na jugovzhodu cesarstva tako omogočila mirna leta po bitki pri Augsburgu (leta 955). Leta 976 je bila Karantanija po več kot dveh stoletjih državnopravno ločena od Bavarske in, svojemu dejanskemu rangju (v drugi polovici 9. stoletja je bila *regnum* kar dveh karolinških princev) in zgodovinski tradiciji odgovarjajoče, povzdignjena v vojvodino vzhodnofrankovsko-nemškega cesarstva, na njenem južnem in vzhodnem robu pa se je izoblikoval venec (mejnih) grofij.⁴ Vzpostavitev stabilnega državno-pravnega okvira je odprla pot podeljevanju kraljeve zemlje med posvetne in cerkvene prejemnike. Ti so večinoma izvirali iz vrst bavarskega plemstva in tamkajšnjih škofij, ki so velik kolonizacijski prostor, od avstrijske Donave do slovenske Save in celo Istre ter Furlanije, razumeli kot neke vrste lastno dvorišče, na katerem so se skušali posestno in gospostveno uveljaviti in zavzeti vodilne položaje.⁵

1 Edina izjema je D. Arnolf, št. 138, iz leta 895, ki pa je ponarejena in v njej navedena podelitev posesti na Savi je kasnejša interpolacija. Gl. Štih, Rajhenburg.

2 Wolfram, *Grenzen und Räume*, str. 272–273, 326–327; Giesler, *Ostalpenraum*, str. 53–55; Štih – Simoniti, *Na stičišču svetov*, str. 74–75.

3 Giesler, *Ostalpenraum*, str. 55–62, 69–74; Štih, »Villa«, str. 105–110, 142–144. Za slovensko prehodno ozemlje ni nobenih neposrednih informacij o madžarskih pustošenjih.

4 Giesler, *Ostalpenraum*, str. 168–176.

5 Gl. npr. Dopsch, *Die steirischen Otakare*, str. 75–139; Hausmann, *Die steirischen Otakare*, str.

Na Kranjskem, v porečju Save, ki ga je v zgodnjem srednjem veku pokrivalo ime Karniola, so bile prve prejemnice kraljeve zemlje škofije. Prva je tu prejela posest škofija v Freisingu, ki je z dvema darovnicama Otona II. leta 973 položila temelj velikega škofjeloškega zemljiškega gospostva v centralnih predelih Gorenjske, zahodno od Kranja.⁶ Leta 1004 ji je sledila škofija v Briksnu, ki je od Henrika II. prejela *nostris iuris praedium quod dicitur Ueldes*.⁷ Kraljeva posest, ki jo je takrat prejel škof Albuin, pomeni začetek prav tako zelo velikega blejskega zemljiškega gospostva, ki se je raztezalo severno od freisinškega škofjeloškega gospostva. Obe bavarski škofiji sta za svoji kranjski gospostvi v naslednjih desetletjih prejeli še več vladarskih listin, s katerimi sta zaokroževali svojo tamkajšnjo posest in povečevali pravice.⁸ Tretja škofija, ki je prejela kraljevo zemljo na Kranjskem, je bil Oglej. To je bila domača škofija, saj se je njena dijeceza na vzhodu raztezala vse do Drave pri Mariboru in Ptuju. Oglej je prvo zemljiško posest vzhodno od Soče – vendar takrat še vedno v Furlaniji – prejel leta 1001 z darovnico Otona III., s katero je dobil polovico Solkana, Gorice in spodnje Vipavske doline.⁹ Kranjsko pa mu je v posestnem pogledu odprl še Henrik III. leta 1040, s podelitvijo petdesetih kraljevskih kmetij v Cerknici na Notranjskem.¹⁰ S to darovnico – gre za največjo vladarsko podelitev v obliki kraljevskih kmetij v slovenskem prostoru sploh – je postala oglejska cerkev lastnica velikega ozemlja, njegovo jedro so predstavljala kraška polja okrog Loža, Cerknice in Planine, ki so, skupaj s pripadajočimi velikimi gozdovi okrog Snežnika in na Blokah, tvorila glavno in najpomembnejšo oglejsko posest na Kranjskem.

Na Kranjsko se tako do sredine 11. stoletja nanaša devet vladarskih listin, ki so jih izstavili Oton II., Oton III., Henrik II. ter Henrik III., in od katerih je štiri prejela škofija v Freisingu (973, 973, 989, 1002)¹¹, štiri škofija v Brixnu (1004, 1011, 1040, 1040)¹² in eno škofija v Ogleju (1040).¹³ Šele deseto vladarsko listino je leta 1058 prejel prvi posvetni prejemnik: to je bil neki genealoško neopredeljiv

---

225–275; Gänser, Mark als Weg zur Macht Tl. 1: 83 (1992), str. 83–125; Tl. 2: 85 (1994), str. 73–122; Meyer - Karpf, Herrschaftsausbau in Südostalpenraum, str. 491–539; Dopsch - Meyer, Von Bayern nach Friaul, str. 295–372; Štih, Izvor in začetek, str. 35–48; isti, Dve novi notici, str. 7–42.

6 DD. O. II., št. 47, 66.

7 D. H. II., št. 67.

8 Freising: D. O. III., št. 58 (989); D. H. II., št. 32 (1002); Brixen: D. H. II., št. 228 (1011); DD. H. III., št. 22 (1040), 24 (1040); DD. H. IV., št. 111 (1063), 259 (1073). Gl. Štih, Izvor in začetki, str. 41–43, 45; Albertoni, Začetki razdrobljene briksenske posesti, str. 49–59; Bizjak, Razvoj, str. 111–124.

9 D. O. III., št. 402; gl. Štih, »Villa«, str. 122–142.

10 D. H. III., št. 19; gl. Štih, Izvor in začetki, str. 45–47.

11 DD. O. II., št. 47, 66; D. O. III., št. 58; D. H. II., št. 32.

12 DD. H. II., št. 67, 228; DD. H. III., št. 22, 24.

13 D. H. III., št. 19.

Anzo, sicer salzburški vazal, ki je z njo od Henrika IV. dobil posest pri Grosupljem, jugovzhodno od Ljubljane, ki je bila leta 1062 še razširjena.¹⁴

Vladarske darovnice za posest na Kranjskem je tako pred letom 1000 prejela samo škofija v Freisingu. 30. junija 973 je cesar Oton II. v Triburju z le kopijalno ohranjeno listino podaril freisinški škofiji Selško dolino s (Škofjo) Loko in zahodnim delom Sorškega polja do potoka Žabnica (D. O. II., št. 47). Podarjena posest je ležala v centralnih predelih takrat prvič omenjene grofije Kranjske (*in comitatu...quod Carniola vocatur et quod vulgo Creina marcha appellatur*) in hkrati *in ducatu* bavarskega vojvode Henrika II. Prepirljivca (955–976, 985–995).¹⁵ Prejemnik listine je bil škof Abraham (957–993/994), vplivni svetovalec vojvode Henrika II. in njegove matere Judite, ki je bil tudi drugače tesno povezan s prostorom, ki so ga v vzhodnih Alpah, predvsem na Koroškem, poseljevali Slovani: kodeks *clm 6426* Bavarske državne knjižnice v Münchnu, v katerega so vpisani znameniti Brižinski spomeniki, je bil »pontifikalni priročnik«, neke vrste škofovski *vademecum*, ki ga je dal – vsaj njegovo jedro – Abraham sestaviti za svoje lastno cerkveno in pastirsko delovanje.¹⁶

Z drugo listino, datirano s 23. novembrom 973 in izstavljeno v Heiligenstadtu na Saškem, je Oton II. škofu Abrahamu in freisinški cerkvi podaril še največji del Poljsanske doline in Sorško polje vzhodno od potoka Žabnice (D. O. II., št. 66).¹⁷ Posest, podeljena s to v originalu ohranjeno listino, ki je zelo zanimiva tudi z diplomatskega vidika in je služila kot predloga za znano *Ostarrîchi*-listino iz leta 996 s prvo omembo avstrijskega imena v jeziku domačih prebivalcev,¹⁸ je na severu mejila na posest, podarjeno z D. O. II., št. 47 in zaokroževala nastajajoče zemljiško gospostvo freisinške škofije na Gorenjskem. Meje podeljene posesti so v obeh listinah opisane na podlagi natančnega poznavanja lokalne topografije, ki s topnimi in hidronimi, kot so *Lônca*, *Sabniza*, *Z(C)elsah*, *Stresoubrod*, *Szovrska Dobravua*, *Zovra fluvius*, *Zouriza*, *rivulus parvus qui vocabulo Sclavorum Sabniza nuncupatur*, *rivulus C(h)otabla* itd., jasno izpričuje tamkajšnjo slovansko poselitev. Obenem ne more biti dvoma, da v cesarski pisarni, kjer sta obe listini nastali, s takšnimi natančnimi topografskimi podatki sami po sebi niso mogli razpolagati. Morali so ji biti posredovani, še prej pa zbrani na terenu. Predstavljamo si lahko, da so meje podeljene posesti določili izstaviteljevi predstavniki, pri čemer najprej mislimo na takratnega kranjskega grofa Papa/Paba (pripadal je kognatskemu krogu Ebersbergov in je okrog leta 960 izpričan kot

14 DD. H. IV., št. 43, 96. O Anzu in njegovi kranjski posesti gl. Štih, Dve novi notici, str. 22–25.

15 Gl. Štih, Diplomatične in paleografske opombe, str. 301–321. O prvih omembah otoske grofije Kranjske gl. Štih, Prva omemba Bleda, str. 25–26.

16 Merodajna izdaja: *Brižinski spomeniki/Monumenta Frisingensia*. O kodeksu *clm 6426* gl. Daniel, *Handschriften*, str. 114–116; Kurdorfer, Zgodovinski in literarni pomen, str. 7–21.

17 Gl. Štih, Diplomatične in paleografske opombe, str. 301–321.

18 D. O. III., št. 232; gl. Appelt, Zur diplomatischen Beurteilung, str. 163–173; Dienst, Paläographisch-diplomatische Bemerkungen, str. 1–12.

freisinški odvetnik),¹⁹ ki je tu zastopal kraljeve interese, in njegove ljudi; nič presenetljivega ne bi bilo, če bi pri določanju meje sodelovali tudi prejemnikovi predstavniki. Kakor koli je že bilo, nedvomno je, da je natančen opis meja podeljene posesti za obe listini lahko nastal samo *in situ*, pri čemer predstavljata njuna zapisa, s pomočjo katerih sta bili nato v cesarski pisarni najprej koncipirani in nato napisani DD. O. II., št. 47 in 66, prve zametke listinskega pismenstva v kontinentalnem delu današnje Slovenije.²⁰

Theodor Sickel, ki je za Monumenta Germaniae Historica pripravil izdajo otonskih listih in je tudi osebno obdelal DD. O. II., št. 47 in 66, je menil, da je D. O. II., št. 66 »druga izgotovitev D. O. II., št. 47, z natančnejšo navedbo meje podeljene posesti.«²¹ Sicklovo mnenje, da gre pri D. O. II., št. 66 le za v pogledu mej nekoliko izboljšan duplikat D. O. II., št. 47, ki se v literaturi povzema vse do današnjih dni,²² je napačno. Z D. O. II., št. 66 je cesar namreč podelil povsem novo posest (spodnji oziroma vzhodni del Poljanske doline in vzhodni del Sorškega polja), ki pa se je na severu (po gorskih vrhovih, ki ločujejo Selško in Poljansko dolino) in severovzhodu (ob potoku Žabnica) stikala s posestjo, ki je bila podeljena z D. O. II., št. 47. Zaradi identičnosti severne in severovzhodne meje posesti, podeljene z D. O. II., št. 67, z južno in jugovzhodno mejo posesti, podeljene z D. O. II., št. 47, se v obeh listinah deloma omenjajo ista krajevna, vodna in gorska imena. Sickel in njemu sledeči, ki jim podrobna (historična) topografija škofjeloškega ozemlja seveda ni mogla biti poznana, so zato napačno sklepali, da D. O. II., št. 66 le natančneje opisuje meje z D. O. II., št. 47 podeljene posesti.²³

A že čez šestnajst let je Oton III., 1. oktobra 989, v Frankfurtu, izstavil listino, ki ima enako kopijalno izročilo kot D. O. II., št. 47, s katero sta freisinški škof Abraham in njegova škofija zopet prejeli posest na Kranjskem (D. O. III., št. 58). Pri tem je najbolj zanimivo, da se je podeljena posest skoraj popolnoma pokrivala s posestjo, podeljeno z D. O. II., št. 66 iz novembra 973, in D. O. III., št. 58 v svojem diktatu tudi verno sledi D. O. II., št. 66, ki je služila kot predlistina za D. O., št. III. 58. Zamenjano je bilo le ime kranjskega grofa, ki leta 989 ni bil več Papo/Pabo,

19 Gl. Štih, Prva omemba Bleda, str. 26 in op. 242, 244.

20 Gl. Štih, Začetek in razmah, str. 266. Listini je po Sicklu koncipiral WB, glavni notar kanclerja Wiligisa, od 975 nadškofa v Mainzu in s tem cesarskega nadkaplana. WB je bil identificiran s Herwardom, učiteljem samostanske šole v Aschaffenburgu ob Majni in cesarskim kaplanom, ki si je svojo izobrazbo pridobil v lotarinškem samostanu Gorze; gl. Fleckenstein, *Hofkapelle* 2, str. 35 in op. 102, 38–39.

21 D. H. II., št. 66, predopomba; Sickel, Erläuterungen, str. 123 (Urkunde mit Duplicat, zweifacher Exemplar).

22 Nazadnje: Steildorf, *Marken und Markgrafen*, str. 123.

23 V slovenskem zgodovinopsju to seveda ni bil primer, čeprav je npr. tudi rekonstrukcija geneze loškega gospostva, ki jo je opravil najboljši poznavalec zgodovine freisinške posesti na Kranjskem, Pavle Blaznik, v nekaterih segmentih napačna. Gl. Blaznik, Škofja Loka, str. 11–15, z zemljevidom na str. 15; prim. Štih, Izvor in začetki, str. 41 in op. 65; Bizjak, Razvoj, str. 112 in op. 8.

ampak Waltilo,²⁴ kot petent pa je leta 989 naveden koroški vojvoda Henrik (Mlajši; zadnji Luitpoldinger) in ne več istoimeni bavarski vojvoda (Henrik II. Prepirljivec).²⁵ Dodan je bil tudi pasus, ki je na enem odseku natančneje določal mejo Freisingu podeljene posesti, iz katere je bila izvzeta lastnina (zemljiška posest), ki jo je Oton III. podelil nekemu Pribislavu (*excepta proprietate Pribizlauui nostra regali traditione sibi donata*). Na novo definirana meja, s katero je Freising leta 989 dobil manj, kot je bilo določeno novembra 973, se je tikala freisinške posesti na desnem bregu reke Sore, nizvodno od Škofje Loke. V smeri proti Goričanam in Medvodam je mejila na posest nekega grofa Bernharda (*Vuernhardus comes*), ki je verjetno spadal v sorodstveni krog furlanskega, z Bavarske izvirajočega grofa Werihena/Werianda.²⁶ Ta je leta 1001 od cesarja Otona III. prejel polovico Solkana, Gorice in spodnje Vipavske doline, generaciji njegovih vnukov in vnukinj pa je pripadala Hadviga »iz Moše«, žena Engelberta I. Spanheimskega.²⁷ Hadviga Spanheimom ni prinesla samo Gorice, ki so jo kasneje dobili njihovi kognatski sorodniki Meginhardinci oziroma Goriški gofje, ampak očitno tudi nekdanjo Bernhardovo posest, s katero so Spanheimi na severozahodu zaokrožili svoje veliko ljubljansko gospodstvo.²⁸

Ker D. O. III., št. 58 tako zvesto sledi svoji predlogi D. O. II., št. 66, je že njen obdelovalec za objavo v *Monumenta Germaniae Historica*, Karl Uhlirz, v predopombi k ediciji listine zapisal, da gre za »potrditev D. O. II. 66, ki jo tudi najbolj verno posnema, vendar opremljeno z očitno s strani (vladarske) pisarne oskrbljenim vrinkom.« Podobno kot Sicklovo se vse do danes ponavlja tudi Uhlirzovo mnenje, da je Oton III. z D. O. III., št. 58 le potrdil posest, ki jo je njegov oče podelil z D. O. II., št. 66.²⁹ Toda to bi lahko držalo kvečjemu v vsebinskem, nikakor pa ne v formalnem pogledu. D. O. III., št. 58 po svojem formularju namreč ni

24 Waltilo se kot kranjski (mejni) grof omenja še v DD. H. II., št. 32 (1002), 67 (1004). Verjetno je identičen z Waltilom, ki je spadal med *complices et fautores* bavarskega vojvode Henrika II. Prepirljivca, ki so jih Otonu II. zvesti škofje izobčili v vojaškem taboru pred Regensburgom, poleti leta 976, ko je cesar zavzel mesto, pregnal upornega vojvodo in mu odvzel Bavarsko. Waltila je tako treba šteti v spremstvo Henrika II. Prepirljivca in zato njegovo postavitve za kranjskega grofa ne datirati v čas pred poletjem 985, ko se je njegov gospod pomiril s cesarjem – to je bil takrat že Oton III. – in ponovno prejel bavarsko vojvodino. Gl. Štih, Prva omemba Bleda, str. 26.

25 Gl. Frass - Ehrfeld, *Geschichte Kärntens* 1, str. 109–115, zlasti. 113 sl.

26 Za podroben potek meje gl. Cafuta, Lokacija gradu 'Bosisen', str. 13–30. O grofu Bernhardu gl. Štih, Dve novi notici, str. 32–34.

27 D. O. III., št. 412; o prednikih in o Hadvigi »iz Moše« gl. Dopsch - Meyer, Von Bayern nach Friaul, str. 337–351.

28 Gl. Dopsch - Meyer, Von Bayern nach Friaul, str. 351–259; Štih, Dve novi notici, str. 34. Prek Hadvige je v Spanheimsko rodbino prišlo tudi eno od njihovih nosilnih imen Bernhard, ki ga je nosil že Hedviginin sin, ustanovitelj cistercijanskega samostana v Vetrinju.

29 Tako sem sprva menil tudi sam: Štih, Diplomatične in paleografske opombe, str. 319.

potrditvena listina.³⁰ V njej ni v naraciji običajnega sklicevanja na izstaviteljevega predhodnika (ali predhodnike), ki je podelil določeno posest ali privilegij; prav tako ne vsebuje na izstavitelja naslovljene prošnje prejemnika po potrditvi; niti ni npr. omenjeno, da bi prejemnik izstavitelju v potrditev predložil listino, za katero je hotel doseči potrditev. Temu odgovarjajoče v dispoziciji D. O. III., št. 58 ni glagola *confirmamus* ali s tem glagolom tvorjenih fraz (*confirmamus nec non corroboramus; noviter donamus ac confirmamus; noviter tradimus, confirmamus atque corroboramus* itd.), ki so tipične in hkrati bistvene za potrdilne listine. Formalno gledano je D. O. III., št. 58 običajna darilna listina, s katero je Oton III. podelil in podaril (*in proprietatem donare curavimus; in proprium usum concessimus firmiterque donavimus*) škofu Abrahamu in freisingški cerkvi v listini opisano posest na Kranjskem. V primeru, da nam D. O. II., št. 66 ne bi bila poznana, bi na podlagi D. O. III., št. 58 lahko upravičeno sklepali, da je šele Oton III. leta 989 Freisingu podelil spodnji oziroma vzhodni del Poljanske doline in vzhodni del Sorškega polja.

Vprašanje, ki se zastavlja, je, zakaj Oton III. ni izstavil potrditvene listine, kot bi bilo glede na dejansko stanje tudi pričakovati, kamor bi lahko brez težav vnesli tudi omenjeni popravek meje, ki je izzema Pribislavovo posest. Zakaj so se raje odločili za darovnico, v kateri je bilo povsem zamolčano, da je to posest – seveda z izjemo tistega dela, kjer so naknadno korigirali mejo – škofu Abrahamu in freisingški cerkvi podaril že Oton II.? Odgovor se, kot se zdi, skriva prav v pasusu, ki je v D. O. III., št. 58 v škodo Freisinga spreminjal mejo in obseg novembra 973, z D. O. II., št. 66 podeljene mu posesti, iz katere je bila izrecno izvzeta *proprietas Pribizlauui*. To posest je Pribislav po dikciji D. O. III., št. 58 prejel od Otona III. (*nostra regali traditione sibi donata*), kar pomeni dvoje: da je šlo za prvotno kraljevo posest in je Pribislav lahko postal njen lastnik enkrat med decembrom 983 – takrat je s smrtjo Otona II. (7. 12.) in kronanjem v Aachnu (25. 12.; božič) oblast formalno prešla na komaj triinpol letnega Otona III. – in 1. oktobrom 989, ko je bila izstavljena D. O. III., št. 58. Toda leta 989 izvzeta Pribislavovo posest je že leta 973 Freisingu podaril Oton II. Kraljeva posest je z daritvijo dobila privatnega lastnika (D. O. II., št. 66: *quandam nostrae proprietatis partem ... nostra imperiali potentia in proprium et perpetuum usum concessimus firmiterque donavimus*), kar pomeni, da vladar z njo ni mogel več razpolagati in Oton III. je načeloma zato leta 989 tudi ni mogel več podariti Pribislavu.

Vse to daje slutiti, da se je moralo vse skupaj odviti drugače, kot se nam kaže. Paus v D. O. III., št. 58, ki je spreminjal mejo in obseg freisingški škofiji novembra 973 podeljene posesti, tako nakazuje, da se je v ozadju skrival dolgotrajen ozemeljski oziroma posestni spor, katerega začetek je povezovati prav s podelitvijo D. O. II., št. 66 Freisingu. Dejstvo, da je uspel Pribislav uveljaviti svojo pravico in pri kralju doseči korekcijo meje škofijske posesti v svojo korist, kaže na neko, tudi

30 Gl. Bresslau, *Handbuch der Urkundenlehre* 2, str. 283–292, 297–318.

po normah cesarskega dvora, legitimno staro posest, ki je bila ob podelitvi freisinškemu škofu novembra 973 spregledana. Ker se D. O. III., št. 58 iz 989 navezuje le na D. O. II., št. 66 iz novembra 973, ne pa tudi na D. O. II., št. 47 iz junija 973, ki s sporno posestjo ni povezana, je mogoče tudi zaključiti, da je do izstavitve D. O. III., št. 58 s korekcijo meje freisinške posesti prišlo prav zato, ker je Pribislav uspel uveljaviti svojo lastninsko oziroma posestno pravico in je bilo treba vzpostaviti prvotno posestno stanje.

Na podlagi povedanega je mogoče celotno dogajanja rekonstruirati takole: ko je leta 973 prišlo do dogovora, da bosta freisinški škof Abraham in njegova cerkev prejela spodnji oziroma vzhodni del Poljanske doline in so na terenu določili mejo podeljene posesti ter te podatke posredovali cesarski pisarni, da je lahko pripravila D. O. II., št. 66, so hote ali nehote spregledali Pribinovo privatno posest in jo vključili v meje Freisingu podarjene posesti. Zaradi tega je prišlo do posestnega spora, ki se je očitno vlekel leta, a v katerem je Pribislavu vendarle uspelo, da je dokazal svoje lastništvo nad sporno posestvijo in pri vladarju uveljavil svoje pravice. S tem je nastala nova - stara pravna situacija, v kateri so prvotno Pribislavovo posestno-pravno stanje vzpostavili tako, da je cesarska pisarna izstavila D. O. III., št. 58. Po svoji obliki je bila to darilna listina, v kateri je bila na spornem odseku na novo določena meja freisinške posesti. Z njo so nadomestili D. O. II., št. 66, ki se zato v D. O. III., št. 58 tudi ne omenja, s čimer je obenem izgledalo, da je šele Oton III. podelil v listini opredeljeno posest, čeprav jo je v resnici na nek način samo neformalno potrdil in v majhni meri korigiral. Hkrati pa je sedaj tudi Pribislavovo lastnino varovala cesarska podelitev, o kateri govori D. O. III., št. 58. Pri tem ostaja nejasno, ali je bila Pribislavova posest izvirno res kraljeva zemlja ali pa je bila samo zaradi rešitve spora s Freisingom deklarirana za kraljevo posest in mu bila zaradi pravne varnosti (še enkrat) podeljena s strani Otona III. Obenem se zdi, da je bil poleg Freisinga (leta 989) tudi Pribislav prejemnik vladarske listine, kar bi bilo za pričakovati. To v D. O. II., št. 58 sicer ni izrecno rečeno, vendar hkrati tega tudi ne izključuje. Nasprotno, primera s Koroške, kjer sta bila v drugi polovici 10. stoletja med prejemniki kraljeve zemlje Slovana Negomir in Zebegoj, ki sta prejela od Otona I. oziroma Otona III. za podarjeno posest tudi ustrezni listini, to možnost samo še povečujeta.³¹

Tako kot v primeru obeh koroških Slovanov, ki sta od krone prejela precej skromno posest, tudi zemljiška posest, ki jo je imel v lasti Pribislav, ni bila velika; lokalizirana je bila na prostoru dveh vasi Pungert in Gosteče na desnem bregu Sore, približno tri kilometre vzhodno od Škofje Loke, ki ju je freisinški škof kupil in vključil v Loško gospostvo šele leta 1215.³² Morda je bilo s Pribislavovo posestjo povezano tudi bližnje Gradišče (nad Drago), v zalednem goratem robu Polhograjskega hribovja, ki že s svojim imenom opozarja na utrjen kraj, in kjer je

31 D. O. I., št. 279; D. O. III., št. 133.

32 KUB 2, št. 30; za lokalizacijo Pribislavove posesti gl. Blaznik, Kolonizacija, str. 145 sl.; Cafuta, Lokacija gradu 'Bosisen', str. 16-23, z zemljevidom na str. 21.

bil arheološko dokumentiran grad majhnih dimenzij, kronološko umešččen v 12. in 13. stoletje; seveda pa so možne tudi drugačne razlage.³³

Kakor koli že, Pribislav se nam kaže kot prvi laični prejemnik kraljeve zemlje in vladarske listine na Kranjskem. V tem pogledu izpodrinja že omenjenega salzburškega vazala Anza, ki je prejel od Henrika IV. za posest pri Grospljem leta 1058 prvo in leta 1062 še drugo darovnico.³⁴ Še bolj pomembno pa je naslednje: Pribislav, katerega slovansko ime opozarja, da je moralo iti za domačina, je bil v stanju priti do kralja, uveljaviti pri njem svojo pravico in (verjetno) dobiti od njega vladarsko listino. Vse to ga, skupaj z zemljiško posestjo, ki jo je imel, umešča med tiste pripadnike stare domače slovanske elite z visokim družbenim položajem, ki je socialno preživela prelom, povzročen z vključitvijo slovanskega sveta v Vzhodnih Alpah najprej v karolinško in nato iz njega zraslo otonsko kraljestvo. Raziskave Michaela Mitterauerja pred več kot pol stoletja so prve pokazale, da je bilo v nasprotju s prevladujočimi predstavami staro slovansko plemstvo – seveda pokristjanjeno – s porokami in na druge načine integrirano v krog nove vladajoče elite in ne iz njega izključeno.³⁵ Kasnejše raziskave so njegove ugotovitve potrdile in z novimi primeri, med katere sedaj lahko prištejemo še Pribislava, še dopolnile ter razširile.³⁶ Seveda, socialno preživetje je imelo tudi svojo ceno, in če je bilo nujno, sta bili zanj žrtvovani tudi lastna družinska tradicija in identiteta.³⁷ A vendarle, na takšen način je nastajala nova družbena elita, ki je delovala integrativno; njeno oblikovanje je bilo tudi v kraljevem interesu, saj je stabilizirala in s tem krepila tako njegovo oblast kot socialne razmere nasploh.

---

33 Gaspari - Nadbath - Nabergoj, Grad na Gradišču nad Drago, str. 305–323.

34 DD. H. IV., št. 43, 96; gl. Štih, Dve novi notici, str. 22–25.

35 Mitterauer, Slawischer und bayrischer Adel, str. 693–726.

36 Gl. nazadnje: Štih, Begegnung, Akkulturation und Integration; isti, Intergration der Karantanen.

37 Lep primer je rodbina Heme Krške, za katere en del se, na podlagi imen Svetopolk in Mojmir, sklepa, da je izviral iz Moravske in se sorodstveno povezala z robino, kateri je pripadal tudi salzburški nadškof Theotmar I. (873–907). Slovanske tradicije Hemine rodbine, v kateri so v zgodnjem 10. stoletju slovanska imena presahnila, so počasi utonile v pozabo. Za socialni prestiž rodbine je postalo odločilnejše (samo)razumevanje, da pripada vodilnemu sloju bavarskega plemstva. Za genealogijo Hemine družine, ki je bila lahko rekonstruirana le v hipotetični obliki, gl. Hauptmann, Hema i Svetopuk, str. 221 sl.; Mitterauer, Slawischer und bayrischer Adel, str. 701 sl.; Dopsch, Stifterfamilie, str. 95–123; Štih, Zgodovinsko o Hemi Krški, str. 12 sl.

VIRI:

- Brižinski spomeniki/Monumenta Frisingensia*. Znanstvenokritična izdaja, izd. Darko Dolinar in Jože Faganel. Ljubljana: Založba ZRC, ³2004, 210 str.
- D. Arnolf - *Die Urkunden Arnolfs*, ed. Paul Kehr, Monumenta Germaniae Historica, Diplomata regum Germaniae ex stirpe Karolinorum 3. Berlin: Weidmann, 1940, 368 str.
- D. O. I. - *Die Urkunden Konrad I., Heinrich I. und Otto I.*, ed. Theodor Sickel, Monumenta Germaniae Historica, Diplomata regum et imperatorum Germaniae 1. München: Monumenta Germaniae Historica, ²1980, 740 str.
- D. O. II. - *Die Urkunden Otto des II.*, ed. Theodor Sickel, Monumenta Germaniae Historica, Diplomata regum et imperatorum Germaniae 2/1. München: Monumenta Germaniae Historica, ²1980, 387 str.
- D. O. III. - *Die Urkunden Otto des III.*, ed. Theodor Sickel, Monumenta Germaniae Historica, Diplomata regum et imperatorum Germaniae 2/2. München: Monumenta Germaniae Historica, ²1980, 995 str.
- D. H. II. - *Die Urkunden Heinrichs II. und Arduins*, ed. Harry Bresslau/Hermann Bloch, Monumenta Germaniae Historica, Diplomata regum et imperatorum Germaniae 3. München: Monumenta Germaniae Historica, ²1980, 853 str.
- D. H. III. - *Die Urkunden Heinrichs III.*, ed. Harry Bresslau/Paul Kehr, Monumenta Germaniae Historica, Diplomata regum et imperatorum Germaniae 5. Berlin: Weidmann, ²1957, 703 str.
- D. H. IV. - *Die Urkunden Heinrichs IV.*, ed. Dietrich Gladiss, Monumenta Germaniae Historica, Diplomata regum et imperatorum Germaniae 6/1. Hannover: Hahn, ²1978, 371 str.
- KUB 2 - *Urkunden- und Regestenbuch des Herzogthums Krain 2*, hg. v. Franz Schumi. Laibach: Franz Schumi, 1884-1887, 470 str.

LITERATURA:

- Albertoni, Giuseppe: Začetki razdrobljene briksenske posesti na Kranjskem v 10. in 11. stoletju. V: Matjaž Bizjak (izd.), *Blaznikov zbornik*. Ljubljana: Založba ZRC; Škofja Loka: Muzejsko društvo, 2005, str. 49-59.
- Appelt, Heinrich: Zur diplomatischen Beurteilung der Ostarrichi Urkunde. V: Appelt, Heinrich, *Kaisertum, Königtum, Landesherrschaft. Gesamelte Studien zur mittelalterlichen Verfassungsgeschichte* (Hg. Othmar Hageneder - Herwig Weigl, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 28). Wien - Köln - Graz: Böhlau, 1988, str. 163-173.
- Bizjak, Matjaž: Uprava in poslovanje freisinške in briksenske posesti na Kranjskem v srednjem veku. V: Matjaž Bizjak (izd.), *Blaznikov zbornik*. Ljubljana: Založba ZRC; Škofja Loka: Muzejsko društvo, 2005, str. 111-124.
- Blaznik, Pavle: Kolonizacija in kmetsko podložništvo na Sorškem polju. V: *Razprave I. razreda Slovenske akademije znanosti in umetnosti 2*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1953, str. 139-242.
- Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospostvo (973-1803)*. Škofja Loka: Muzejsko društvo, 1973, 560 str.

- Bresslau, Harry: *Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien 2*. Berlin: Walter de Gruyter & Co., 2¹⁹⁵⁸, 664 str.
- Cafuta, Darko: Lokacija gradu ‚Bosisen‘ in plitvine na reki Sori, imenovane ‚Stresoubrod‘. V: *Loški razgledi* 58, Škofja Loka: Muzejsko društvo, 2012, str. 13–30.
- Daniel, Natalia: *Handschriften des zehnten Jahrhunderts aus der Freisinger Dombibliothek. Studien über Schriftcharakter und Herkunft der nachkarolingischen und ottonischen Handschriften einer bayerischen Bibliothek* (= Münchener Beiträge zur Mediävistik und Renaissance – Forschung 11). München: Arbeo-Gesellschaft, 1973, 189 str.
- Dienst, Heide: Paläographisch-diplomatische Bemerkungen zu D. O. III. 232 (sogen. Ostarrichi-Urkunde). V: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* 104, Wien: Oldenbourg, 1996, str. 1–12.
- Dopsch, Heinz: Die Stifterfamilie des Klosters Gurk und ihre Verwandtschaft. V: *Carinthia I* 161, Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1971, str. 95–123.
- Dopsch, Heinz: Die steirischen Otakare. Zu ihrer Herkunft und ihren dynastischen Verbindungen. V: Gerhard Pferschy (Hg.), *Das Werden der Steiermark. Die Zeit der Traungauer. Festschrift zur 800. Wiederkehr der Erhebung zum Herzogtum* (= Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchiv 10). Graz - Wien - Köln: Styria, 1980, str. 75–139.
- Dopsch, Heinz; Meyer, Therese: Von Bayern nach Friaul. Zur Herkunft der Grafen von Görz und ihren Anfängen in Tirol, Kärnten und Friaul. V: *Zeitschrift für Bayerische Landesgeschichte* 65, München: C. H. Beck, 2002, str. 295–372.
- Fleckenstein, Josef: *Die Hofkapelle der deutschen Könige 2* (= Schriften der Monumenta Germaniae historica 16/II). Stuttgart: Anton Hiersmann, 1966, 312 str.
- Frass - Ehrfeld, Claudia: *Geschichte Kärntens 1: Das Mittelalter*. Klagenfurt: Johannes Heyn, 1984, 814 str.
- Gänsler, Gerald: Die Mark als Weg zur Macht am Beispiel der ‚Eppensteiner‘ 1–2. V: *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*, Graz: Historischer Verein für Steiermark, Tl. 1: 83, 1992, str. 83–125; Tl. 2: 85, 1994, str. 73–122.
- Gaspari, Andrej; Nadbath, Barbara; Nabergoj, Tomaž: Grad na Gradišću nad Drago. Spanheimska utrdba na severozahodni meji gospostva? V: *Arheološki vestnik* 59, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti – ZRC SAZU, 2008, str. 305–323.
- Giesler, Jochen: *Der Ostalpenraum vom 8. bis 11. Jahrhundert. Studien zur archäologischen und schriftlichen Zeugnissen. Tl. 2: Historische Interpretation* (= Frühgeschichtliche und Provinzialrömische Archäologie. Materialien und Forschungen 1). Rahden/Westf.: Marie Liedorf, 1997, 601 str.
- Hauptmann, Ljudmil: Hema i Svetopuk. V: *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 255, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1936, str. 221–246.
- Hausmann, Friedrich: Die steirischen Otakare, Kärnten und Friaul. Besitz, Dienstmannschaft, Ämter, in: Gerhard Pferschy (Hrsg.), *Das Werden der Steiermark. Die Zeit der Traungauer. Festschrift zur 800. Wiederkehr der Erhebung zum Herzogtum* (= Veröffentlichungen des Steiermärkischen Landesarchiv 10). Graz - Wien - Köln: Styria, 1980, str. 225–275

- Kurdorfer, Dieter: Zgodovinski in literarni pomen rokopisa z „Brižinskimi spomeniki“. V: *Zgodovinski časopis* 59, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2005, str. 7–21.
- Mayer, Therese; Karpf, Kurt: Herrschaftsausbau in Südostalpenraum am Beispiel einer Bayerischen Adelsgruppe. Untersuchungen zum Freisinger Vizedom Adalbert, zur Herkunft der Ursaburger in Bayern, der Grafen von Tirol und der Grafen von Ortenburg in Kärnten. V: *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte* 62, München: C. H. Beck, 2000, str. 491–539.
- Mitterauer, Michael: Slawischer und bayrischer Adel am Ausgang der Karolingerzeit. V: *Carinthia I* 150, Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 1960, str. 693–726.
- Sickel, Theodor: Erläuterungen zu den Diplomen Otto II. V: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungsband 2*, Wien: Wagner, 1888, str. 77–190.
- Steildorf, Andrea: *Marken und Markgrafen. Studien zur Grenzsicherung durch die fränkisch-deutschen Herrscher* (= Schriften der Monumenta Germaniae Historica 64). Hannover: Hahn, 2012, 623 str.
- Štih, Peter: Diplomatične in paleografske opombe k listinama Otona II. o podelitvi loškega ozemlja škofiji v Freisingu (DO II 47 in DO II 66). V: *Zgodovinski časopis* 51, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1997, str. 301–321.
- Štih, Peter: »Villa quae Sclavorum lingua vocatur Goriza«. *Študija o dveh listinah cesarja Otona III. iz leta 1001 za oglejskega patriarha Johannesa in furlanskega grofa Werihena (DD. O. III. 402 und 412)*. Nova Gorica: Goriški muzej, 1999, 192 str.
- Štih, Peter: Dve novi notici za najstarejšo zgodovino Ljubljane. V: *Zgodovinski časopis* 56, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2002, str. 7–42.
- Štih, Peter: Začetki in razmah listinskega pismenstva na ozemlju Slovenije do konca 11. stoletja. V: *Zgodovinski časopis* 57 Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2003, str. 279–290.
- Štih, Peter: Prva omemba Bleda v pisanih virih. Listina kralja Henrika II. za briksenškega škofa Albuina z dne 10. aprila 1004 (D. H. II. 67). V: *Bled 1000 let. Blejski zbornik 2004*. Bled: Občina Bled, 2004, str. 7–34.
- Štih, Peter: Izvor in začetki škofijske posesti na današnjem slovenskem ozemlju. V: Matjaž Bizjak (izd.), *Blaznikov zbornik*. Ljubljana: Založba ZRC; Škofja Loka: Muzejsko društvo, 2005, str. 35–48.
- Štih, Peter: Zgodovinsko o Hemi Krški. V: *Hemina romarska pot. Zbornik referatov*. Podsreda: Kozjanski park, 2007, str. 6–23.
- Štih, Peter: Rajhenburg in listina kraja Arnulfa za Valtunija iz leta 895. V: *Kronika* 61, Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2013, str. 355–364.
- Štih, Peter: Begegnung, Akkulturation und Integration am Berührungspunkt der romanischen, germanischen und slawischen Welt (v tisku *Vorträge und Forschungen*)
- Štih, Peter: Die Integration der Karantanen und anderer Alpenslawen in das fränkisch-ottonische Reich. Einige Beobachtungen. V: *Carinthia I* 204/1 (*Festschrift für Claudia Fräss-Ehrfeld*), Klagenfurt: Geschichtsverein für Kärnten, 2014, str. 43–59.
- Štih, Peter; Simoniti, Vasko: *Na stičišču svetov. Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja*. Ljubljana: Modrijan 2009, 375 str.
- Wolfram, Herwig: *Grenzen und Räume. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung. Österreichische Geschichte 378–907*. Wien: Ueberreuter, 1995, 503 str.

Summary

The first recipients of royal land in Carniola. Some observations on a charter of 989 from Emperor Otto III for Bishop Abraham of Freising (D. O. III., no. 58)

In 989, Emperor Otto III granted Bishop Abraham of Freising and his bishopric the lower part of the Poljane valley and Sorško polje east of the Žabnica stream. However, an estate between Škofja Loka and Goričane on the right bank of the Sora held by one Pribislav on the basis of a royal charter (D. O. III, no. 58) was excluded from the grant. What is surprising is that Otto II had already granted exactly the same estate to Bishop Abraham and the Freising bishopric in November 973 (D. O. II, no. 66) with the only difference being that there is no part in the document that excludes Pribislav's estate. The contribution shows that D. O. III, no. 58 was created because of a lengthy property dispute between Pribislav and the Freising bishopric, which occurred when in 973 Pribislav's land was included in the Freising estates. Pribislav succeeded in the end in proving his ownership of the disputed estate and in enforcing his rights at court. The dispute ended with Otto III issuing a new charter to Bishop Abraham of Freising (D. O. III, no. 58), in which there is no mention that his father granted an almost completely identical estate to Freising. Pribislav also received his own charter from Otto III, and was thus by far the earliest recipient of royal land in Carniola (the next one known is one Anzo, who received land in Grosuplje from Henrik IV in 1058 and 1062; DD. H. IV., no. 43, 96). Pribislav, whose name indicates his Slavic origin, is among the not infrequent local Slavs who succeeded in integrating into the new social elite in the southeast of the empire.